

Олександр Кравчук, Надія Марценюк

(м. Вінниця)

В. ПРИХОДЬКО ПРО УКЛАДЕННЯ ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ 1920 Р. МІЖ УНР І ПОЛЬЩЕЮ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ

У статті подано загальну характеристику постаті В. Приходька та його ролі у суспільно-політичному житті України. Окрему увагу приділено його оцінкам та інтерпретаціям українсько-польських взаємин у 1919-1920 рр., викладеним в опублікованих мемуарах. Докладно розглянуто реакцію різних українських політичних сил на підписання Варшавського договору 1920 року.

Ключові слова: В. Приходько, мемуари, суспільно-політичне життя, українсько-польські взаємини, Галичина, дискусія, Варшавський договір.

Історія українського і польського народів пройшла непрості випробування і вимагає переосмислення істориками. Одним із об'єктів історичного аналізу залишаються українсько-польські відносини у 1920 р. Для забезпечення їх об'єктивної оцінки необхідно врахувати великий пласт мемуарної літератури. Серед неї важливе місце посідають спогади Віктора Кіндратовича Приходька. Ця історична особа неодноразово привертала до себе увагу низки вчених, таких як О. Завальнюк і В. Стецюк, О. Кравчук і Н. Мельник, О. Малюта, А. Трембіцький та ін.¹. Проте, польсько-українські відносини у 1920 р. у сприйнятті В. Приходька ще не були предметом окремого дослідження.

Мета статті – ознайомлення науковців та краєзнавців з інформацією мемуарів В. Приходька щодо відносин українців і поляків у 1920 р., насамперед обставин укладення договору 1920 р. та його сприйняття українськими політичними діячами.

Віктор Приходько (1886-1982) народився у селі Княжпіль Кам'янецького повіту Подільської губернії. Закінчив Приворотське духовне училище, Подільську духовну семінарію², навчався на юридичному факультеті Дерптського (нині м. Тарту, Естонія) та Київського Св. Володимира університетів. Виконував обов'язки слідчого з цивільних справ Кам'янець-Подільського окружного суду, за Першої світової війни – військового слідчого. З початком Лютневої революції взяв активну участь в українському русі, очолив відділ народної освіти Подільського губернського земства, був Подільським губернським комісаром з народної освіти (серпень 1917 – квітень 1918 р.)³. Розгорнув активну діяльність з організації українського шкільництва. Брав участь у виборах до Російських Установчих Зборів від Української трудової партії, з 25 квітня 1918 р. по 20 липня 1920 р. займав посаду голови Подільської губернської народної управи. Учасник протигетьманського повстання, призначений завідувачем Відділу су-

дових справ (у статусі міністерства) Директорії УНР у Вінниці у грудні 1918 р. У листопаді 1919 р. – березні 1920 р. обіймав посаду губерньського комісара Поділля. Після поразки Української революції В. Приходько емігрував до Польщі, став депутатом Ради Республіки, скликаної у січні 1921 р. в Тарнові, був заступником міністра фінансів УНР, керуючим міністерства фінансів і керівником одного з його відомств в еміграційному уряді А. Лівницького (1922-1923 рр.)⁴. У Чехословаччині В. Приходько в Українській господарській академії у Подебрадах викладав курс місцевого самоврядування. 1926 р. він розпочав роботу над спогадами «Під сонцем Поділля», перша частина яких вперше побачила світ у Празі 1931 р. У ній йдеться про український рух на Поділлі в 1895-1907 рр.

За Другої світової війни В. Приходько працював в Українському Центральному Комітеті у Кракові (громадська установа соціального забезпечення для українців, створена 1940 р. в Генерал-губернаторстві). 22 червня 1941 р. підписав звернення Комітету до українського народу із закликом об'єднатися навколо нього для відновлення Української держави. У 1945 р. переїхав до м. Регенсбург в Західній Німеччині, у 1949 р. – емігрував до Нью-Йорка⁵. Упродовж десяти років працював в Українському конгресовому комітеті в США.

У 1960-х рр. підготував другу частину мемуарів «Під сонцем Поділля», в якій йдеться про події 1907-1920 рр. Екземпляри машинопису праці зберігаються в архіві Української Вільної Академії наук у Нью-Йорку та в онука автора – Миколи Приходька. Друга частина спогадів вийшла друком у Вінниці у вересні 2011 р.⁶ У ній міститься важлива інформація про відносини українців і поляків у 1920 р.

Також В. Приходько часто друкувався в еміграційній періодиці. Зокрема, у декількох номерах газети «Свобода», що виходила у США, у 1954 р. він опублікував спогади «Момент з підписання Варшавського договору», що безпосередньо торкаються подій 1920 р.

В. Приходько вважав, що Варшавський договір 1920 р. «незалежно від його політичної оцінки, був актом суверенної української держави з другою суверенною державою». Справу його остаточної оцінки автор відносить до завдань майбутніх істориків і політиків. На його думку, «важливо, щоб майбутні історики розпоряджали, по можливості, вичерпним матеріалом. Тому обов'язок людей, що були учасниками чи сучасниками цих подій, зафіксувати те, що знають»⁷.

Торкаючись обставин розвитку українсько-польських відносин, свідком яких був він особисто, В. Приходько зауважив, що у листопаді 1919 р. до Кам'янця-Подільського на маленьку територію, підконтрольну УНР (п'ять повітів Поділля: Кам'янецький, Ущицький, Проскурівський, Могилівський і Ямпільський), на

підставі окремої угоди, вступило польське військо, а за ним і польська адміністрація. Це було здійснено нібито для того, наголошував автор, щоб «творити «запілля» тим малим польським відділам, які разом з українськими частинами уже тоді тримали фронт проти большевиків в районі Нової Ушиці...»⁸.

Однак, на думку В. Приходька, справжні наміри польської сторони полягали у здійсненні «непомітної інкорпорації цієї частини Поділля до корінної Польщі», застосовуючи тактику поступової ліквідації місцевих українських установ. Це, зокрема, проявилось у реквізиції польськими підрозділами будівель навчальних закладів, рухомого складу залізниць, які позначалися літерами «П.К.П.» – «Польська Колей Паньствова», тобто «Польська державна залізниця», протидії оголошеній мобілізації до лав Дієвої армії УНР⁹. Його інформації варто довіряти, адже як губернський комісар Поділля В. Приходько добре володів інформацією.

Зауважимо, що такі дії не були винятково ініціативою місцевих польських діячів. 31 грудня 1919 р. у листі голови дипломатичної місії УНР у Польщі А. Лівницького до представника уряду УНР у Кам'янці-Подільському І. Огієнка повідомлялося: «Мав вчора у п. Пілсудського авдієнцію, він обіцяв мені припинити ліквідацію державних установ в Кам'янці і залишити все по-старому. Пред'явник цього п. [...] розповість Вам про всі наші заходи, які поки що не дають реальних наслідків. Пропоную нам організувати невелику раду міністрів по згоді укр[аїнських] партій і зробити часову нашу станицю в Н[овій] Ушиці. Там має бути невеликий апарат, а все інше лишається в Кам'янці. Ушиця буде нашою власною територією (так хоче п. Пілсудський) і невеликою нашою військовою силою»¹⁰.

Згадуючи одне із засідань Українського Національно-Державного Союзу наприкінці березня – на початку квітня 1920 р., В. Приходько вказував, що головне місце займали пошуки виходу «із того скрутного, просто трагічного положення, в якому опинилась українська державність», «перспективи і можливості нашої політичної та військової співпраці з Річчю Посполитою Польською»¹¹. При цьому, учасники наради знали умову щодо укладення такого союзу, висунуту Ю. Пілсудським: «в справі Галичини українська політика мусить відмовитись від будь-якої активності в розумінні прилучення Західної України до Наддніпрянщини»¹². Автор також згадував участь у нараді А. Лівницького вже як міністра закордонних справ УНР¹³. Він прибув за дорученням С. Петлюри і заявив, «що Голова Директорії УНР, Головний Отаман, перш ніж підписати договір, хоче знати про те думку цього неофіційного українського парламенту, Національно-Державного Союзу»¹⁴.

В. Приходьку запам'ятався виступ С. Барана на засіданні: «Панове, я галичанин, і доля Галичини мені може найближча і найдорощча, ніж будь-кому з вас. Але як політик, як держав-

ник, що має враховувати всі обставини, мушу сказати, що нині, в цих умовах, ми мусимо піти на цю, болючу для нас, втрату»¹⁵.

Також, згадуючи подальші критичні виступи українських соціалістів-революціонерів щодо С. Петлюри за підписання ним Варшавського договору, В. Приходько наводить висловлювання одного з лідерів цієї партії – В. Голубовича, що засвідчує їх повне розуміння ситуації і пояснює незгоду УПСР союзом з Польщею певними тактичними розрахунками. В. Голубович заявив у розмові з В. Приходьком: «Бачиш, справа стоїть так. Розуміється, іншого виходу сьогодні немає. Але було б нерозумно, коли б всі українські партії та організації, без винятку, дали на це згоду. Мусить бути хтось в опозиції. І ось ми, українські соціалісти-революціонери, формально виступаємо проти угоди (угоди – авт.). Розумієш? Щоб поляки не зазнавались. Щоб улегшити положення нашого, українського, уряду в майбутньому. Щоб, в разі чого, уряд міг покликатись, що має опозицію і не може безоглядно погоджуватись на всі польські домагання»¹⁶.

У спогадах В. Приходько описав окремі епізоди війни Польщі і УНР з Радянською Росією у контексті характеристики деяких політичних діячів. Зокрема, автор писав: «... Як відомо, С. П. Шелухин став у гостру опозицію до Головного Отамана Симона Петлюри та цілого уряду Української Народньої Республіки у зв'язку з так зв. Варшавським Договором», «присвятив цій справі окрему брошуру, картаючи Головного Отамана Симона Петлюру та тодішній уряд УНР»¹⁷. «Цей договір був підписаний 20. квітня 1920 року у Варшаві між Українською Народньою Республікою і Річчюпосполитою Польською, для спільної воєнної акції проти Советської Росії, щоби звільнити Україну від большевиків і охоронити Польщу в разі нападу на неї Советської Росії. Як відомо, передумовою цієї угоди поляки поставили вимогу, що Українська Народня Республіка мусить проголосити своє «незаінтересування» Галичиною, іншими словами, віддати Галичину Польщі»¹⁸. Мемуарист вважав, що «це була дуже голосна, а при тому болюча, пекуча й драматична справа, що на довгий час загострила й охолодила відносини між головними політичними чинниками Наддніпрянської України та Галичини і цілу Галичину різко поставила проти Головного Отамана Симона Петлюри та тодішнього міністра закордонних справ Андрія Ливицького. В цьому відношенні Шелухин був солідарний також з видатним діячем української еміграції в Чехословацькій Республіці Микитою Юхимовичем Шаповалом, що теж категорично й гостро виступав проти Варшавського Договору, усно та в пресі. Діячі УНР, що були причетні до Варшавського Договору, оборонялись як могли, а головню вказували, що в часі драматичних подій в Україні, коли було підписано Варшавський Договір, С. П. Шелухин знаходився у Парижі, а М. Ю. Шаповал у Празі і ще невідомо, як

би вони повелися в тих обставинах, коли українська армія мала проти себе армії большевиків, Денікіна і поляків, а сама ж ця українська армія вимирала від пошесті тифу в «чотирикутнику смерті». Особливо гостро відчувалися ці втрати у галичан, що вийшли на Велику Україну з ентузіазмом, сповнені національного романтизму, а на Великій Україні їх зустріла сувора дійсність – тяжкі переходи, брак провіанту та військового вираяду і страшна пошесть тифу.»¹⁹.

Стосовно одного із наслідків Варшавського договору – перебування Західної України у складі міжвоєнної польської держави, В. Приходько, порівнюючи режими СРСР і Польщі на українських землях, констатував: «... Все ж події з 1919-20 років пам'ятають і болюче переживають всі бувші учасники їх, головню ж галичани, що й тепер згадують ті події, як старі вояки. Хоч під польською окупацією вони переживали тяжку добу і мали різні обмеження, але Польща не знищила їх фізично, в той час, коли наддніпрянці, учасники подій 1917-20 років, що не вийшли на еміграцію, – всі знищені...»²⁰.

Серед епізодів війни Польщі та УНР з Радянською Росією у 1920 р., В. Приходько згадував роль українського військового з Херсонщини «генерал-хорунжого Марка Безручка, дуже здібного стратега, що спинив большевицькі полки під Замостям, рятуючи тим Варшаву в самий критичний момент польсько-російської (большевицької) війни, в серпні 1920 року. Польські військові історики цю рішальну роль українського війська, під командою генерала Безручка, замовчують, але ми, українці, мусимо про те пам'ятати. За цю велику заслугу генерал Безручко дістав орден «*virtuti militari*» – найвищу військову нагороду в Польщі»²¹.

Отже, в спогадах В. Приходька подано важливий історичний матеріал, який засвідчує непростий характер українсько-польських відносин у 1920 р., об'єктивно висвітлює їх негативні і позитивні сторони. Наведені факти заслуговують на використання в історичних дослідженнях з полоністики і україністики цього періоду.

Примітки:

1. Завальнюк О. М., Стецюк В. Б. Земства Поділля в добу Української революції 1917-1920 рр. Кам'янець-Подільський, 2009. 220 с.; Кравчук О., Мельник Н. Польські епізоди другої частини спогадів В. Приходька «Під сонцем Поділля». *Україна і Польща: історичне сусідство. Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції*. Вінниця, 2012. С. 314-327; Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.). Київ, 2008. 840 с.; Трембіцький А. А. Віктор Приходько у визвольних змаганнях українського народу в 1917-1922 рр. *Формування та діяльність українських національних урядів періоду української революції 1917-1921 рр.* Кам'янець-Подільський, 2008. С. 315-330.

2. Трембіцький А. А. Віктор Приходько у визвольних змаганнях українського народу в 1917-1922 рр... С. 313, 316.
3. Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.)... С. 620.
4. Там само. С. 621.
5. Трембіцький А. А. Віктор Приходько у визвольних змаганнях українського народу в 1917-1922 рр... С. 326.
6. Приходько В. Під сонцем Поділля: спогади. Ч. 2. / упорядники і автори передмови Ю. Легун, О. Кравчук. Вінниця: ТОВ «Консоль», 2011. 416 с.
7. Приходько В. Момент з підписання Варшавського договору (Спогад). *Свобода*. 1954. Ч. 124. 30 червня. С. 3.
8. Там само.
9. Там само.
10. Лівницький А. Листування (1919-1953 роки) / упорядкув., вступ. ст., заг. ред. Я. Файзуліна. Київ: Фенікс, 2019. С. 117.
11. Приходько В. Момент з підписання Варшавського договору (Спогад). *Свобода*. 1954. Ч. 125. 1 липня. С. 3.
12. Там само.
13. Там само.
14. Приходько В. Момент з підписання Варшавського договору (Спогад). *Свобода*. 1954. Ч. 126. 2 липня. С. 5.
15. Там само.
16. Там само.
17. Приходько В. Під сонцем Поділля: спогади. Ч. 2... С. 151.
18. Там само.
19. Там само. С. 155-156.
20. Там само. С. 156.
21. Там само. С. 149-150.

Alexandr Kravchuk, Nadiya Martsenyuk

V. PRIKHODKO ABOUT CONCLUSION OF THE WARSAW AGREEMENT BETWEEN THE UNR AND POLAND IN 1920 AND ITS CONSEQUENCES

The author of the article presents a general description of the figure of V. Prykhodko and his role in the socio-political life of Ukraine. Particular attention is paid to his assessments and interpretations of Ukrainian-Polish relations in 1919-1920, which were published in his memoirs. V. Prykhodko considered in details the reaction of various Ukrainian political groups after signing of the Warsaw Pact in 1920.

Key words: V. Prykhodko, memoirs, socio-political life, Ukrainian-Polish relations, Galicia, discussion, Warsaw Pact.

Отримано: 18.06.2020